

УДК 342.7

М. Ю. Щирба

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ВІКОВИМ КРИТЕРІЄМ: ЕЙДЖИЗМ ТА ЯНДЖИЗМ – ВИКЛИК ДЛЯ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ, ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто проблеми дискримінації за віковим критерієм. Засвідчено малозначність сприйняття негативних наслідків дискримінації особи за віковим критерієм. На основі останніх демографічних прогнозів ООН зацентовано на необхідності нівеляції ейджизму. Досліджено сфери прояву у сучасному світі ейджизму та янджизму, причини дискримінації за віковим критерієм в національному соціо-правовому полі.

Визначено, що проблема дискримінації за віком є складною, ейджизм рідко спровокований лише віковим критерієм, все частіше він зумовлений множинним комплексом соціальних, економічних, гендерних, трудових аспектів.

На основі аналізу практики реалізації критерію вікової дискримінації, авторка дійшла висновку, що доступ ейджизм найчастіше проявляється в контексті доступу хворих до медичної допомоги і рятувальної терапії (пандемія COVID-19), в той час як янджизм здебільшого має місце у політиці (Brexit), де їхні голоси часто ігнорують та не беруть до уваги.

Виокремлено та проаналізовано заходи відповідальності в національному законодавстві за реалізацію дискримінаційного підходу за віковим критерієм та судову практику щодо позивачів.

Репрезентовано позитивні зрушення у сприйнятті кожної як молоді так і осіб середнього та літнього віку на прикладі України, Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Нової Зеландії.

Ключові слова: дискримінація за віковим критерієм, глобалізація, ейджизм, янджизм, ООН, ВООЗ, Україна.

DOI 10.34079/2226-3047-2022-12-23-24-184-190

Постановка проблеми та її актуальність. Світ в еру глобалізації прагне досягти втілення ідеї беззаперечної рівності, максимально нівелює для досягнення поставленої мети будь-які з можливих видів і форм дискримінації. Звичні колись обмеження стосовно жінок, людей з інвалідністю, афроамериканців, євреїв, ромів, представників сексуальних меншин, нижчих каст чи станів, сьогодні, у світі зі здебільшого формальними кордонами і практично необмеженими можливостями, сприймаються як архаїзм. І, тим не менш, дискримінація може бути практично непомітною. Так, дискримінація людей за віковим критерієм (ейджизм) все ще сприймається досить нейтрально як об'єктивне та природне явище.

Необхідність вирішення проблеми дискримінації за віковим критерієм, із врахуванням вікової структури населення планети, не викликає сумнівів. Динаміка старіння населення є неоднорідною. У країнах, що розвиваються, населення старіє швидше, ніж у промислово розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дискримінації за віковим критерієм, як і підходи до його протидії та вирішення розглядаються в національному та міжнародному праві опосередковано. Окремі аспекти, зокрема, у сфері трудових

відносин, щодо неповнолітніх осіб, в загально-правовому вимірі висвітлено у роботах науковців Ю. Бисаги, І. Жаровської, О. Онишко, К. Kędziora, E. Palmore, K. Smiszek та інших. Однак в повному обсязі дослідження вказаної проблематики ще не здійснено.

Метою статті є дослідження проявів дискримінації за віковим критерієм у сучасному глобалізованому світі шляхом комплексного репрезентування та аналізу причин, відповідних як негативних тенденцій щодо осіб середнього та літнього віку (ейджизм) та представників малого покоління (янджизм) так і позитивних зрушень у сприйнятті кожної з категорій осіб на прикладі України, Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Нової Зеландії.

Виклад основного матеріалу. Термін «ейджизм» ввів в обіг **Роберт Батлер** у 1968 році у інтерв'ю кореспонденту *Washington Times* Карлу Бернстайну, визначивши ейджизм аналогом сексизму та расизму. В наступні кілька років після зазначеного, без перебільшення, революційного інтерв'ю Батлер активно досліджував питання вікової нетерпимості, а у 1976 році став лауреатом Пулітцерівської премії за книгу «*Why Survive? Being Old in America*».

Ініціатор створення та співзасновник цілого ряду організацій та об'єднань, метою яких є дослідження старості, Національного інституту старіння (NIA), Американської асоціації геріатричної психіатрії (AAGP), Міжнародного центру з вивчення довголіття (ILC), Батлер здійснював захист прав людей літнього віку, став одним із авторів «Принципів Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей», розділу щодо «дискримінації за віком» в законі США про працевлаштування (ADEA) та «Декларації з проблем старіння».

За прогнозами Організації Об'єднаних Націй до 2050 року 33 % населення розвинених і 19 % населення країн, що розвиваються, досягнуть віку 60 років і більше, що в загальному становитиме близько 1,6 млрд. осіб, тобто понад 80 % населення планети (United Nations, 2001, р. 14–15).

Старість – поняття відносне, а його сприйняття змінюється з плином часу та під впливом соціально-культурних чинників. У різних країнах законом встановлюється різний пенсійний вік залежно від сфери зайнятості та статевої приналежності. Проте повсюдно літні працівники стикаються з дискримінацією, хоч і з різних причин.

Наприклад, у багатьох країнах, що розвиваються, в результаті міжнародної заборгованості та індустріалізації довелося скоротити фінансування аграрного сектору та неформальної економіки, в яких найчастіше задіяні працівники поважного віку, особливо жінки. У багатьох країнах із перехідною економікою Східної Європи високий рівень безробіття викликав гостру конкуренцію за будь-які робочі місця, люди похилого віку все більше втрачають можливості працевлаштування (Randel, Germanand Ewing (eds), 1999, р. 9).

Перешкоди, з якими люди похилого віку стикаються при спробі знайти роботу, дуже високі, і якщо літній працівник втратив роботу, повторне працевлаштування виявляється скрутним.

Недопущення до роботи може бути результатом відкритої дискримінації у формі встановлення при прийомі на роботу граничного віку або може проявлятися в більш завуальованій формі, наприклад, у формі заяви про те, що працівник літнього віку не може «просуватися кар'єрними сходинками».

Дискримінація літніх працівників проявляється також у формі встановлення граничного віку для професійної підготовки. Незважаючи на те, що на підприємствах ЄС, які здійснюють професійну підготовку, працівники віком від 50 років становлять переважну більшість найманого персоналу, підвищення кваліфікації проходять менше

ніж 15 % працівників цієї вікової групи, незалежно від того, чи організується вона роботодавцем чи приватною структурою.

У країнах, де заробітна плата підвищується залежно від віку, у роботодавців може виникнути спокуса замінити працівників літнього віку молодими працівниками з метою економії фонду заробітної плати (European Commission, 2002, p. 5).

Непряму дискримінацію виявити складніше. Вона зводиться здебільшого до заходів, спрямованих на створення таких умов, які змушують літніх працівників піти на пенсію раніше. Такі заходи можуть включати пропозицію добровільних варіантів виходу на пенсію, що супроводжується відносно завуальованим тиском та змушує погодитися з пропозицією. Наприклад, у ході проведеного у Великій Британії дослідження було виявлено, що у період з 1991 по 1996 роки шість із десяти організацій визнали, що після прийняття ними рішення про скорочення штату першими кандидатами були працівники літнього віку (Samorodov, A., 1999, p. 16).

На подолання аналогічних і подібних проявів дискримінації за віком у 1980 Генеральна конференція Міжнародної організації праці році підготувала Рекомендацію № 162. Цей документ стосується додаткових заходів захисту «літніх працівників». Зокрема, було запропоновано надати можливість таким працівникам самостійно організувати свій робочий час і відпочинок, в тому числі, шляхом реалізації права обирати роботу на умовах неповного робочого часу та за змінним (гнучким) графіком (Міжнародна організація праці, 1980).

За даними опитування, проведеного в країнах Європейського Союзу, 58 % респондентів вважають, що в країні їх проживання має місце дискримінація за віком. При цьому, в Угорщині ця цифра сягає 79 %, в Чехії – 74 %, у Франції – 68 % (DW, 2009).

За результатами раніше проведених соціологічних опитувань вікова дискримінація в Україні посідає перше місце (79,7 % відповідей) серед усіх можливих форм дискримінації. При цьому, кожна третя особа, старша за 45 років, зазнає в Україні утиску трудових прав через свій вік (Будник, Колоколова та Щербань, 2011, 55).

В той же час працівники середнього та старшого віку мають низку переваг порівняно зі своїми більш молодими колегами: кваліфікація, життєвий та професійний досвід, практичні навички, відданість своїй роботі, власним переконанням та принципам, стресостійкість та зрілість, готовність прийти на допомогу та ділитися досвідом.

Українське законодавство передбачає відповідальність за окремі прояви ейджизму, зокрема, штраф, заходи цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності (ст. 265 КЗпП; ст. 41 КУпАП; ст. 24-1 ЗУ «Про рекламу; ст. 16 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»).

В той же час питання судового захисту у зв'язку із віковою дискримінацією громадян України, фактично, залишається відкритим. Цивільний процесуальний закон покладає на позивача обов'язок доказування фактичних даних, які підтверджують відповідне правопорушення. На практиці довести факт дискримінації за віком справа доволі складна, підтвердженням чого є відсутність такого роду справ, які б вирішувалися на користь позивачів у єдиному державному реєстрі судових рішень.

Показово, що вікова дискримінація стосується не тільки людей старшого віку, яких часто сприймають як слабких і вразливих, тоді як молодих людей вважають безвідповідальними та легковажними.

Нещодавні дослідження яскраво демонструють, що вік є одним з основних каменів спотикання при самореалізації осіб у віці до 20 років як у країнах, що розвиваються так і у високорозвинених державах. Щодо позитивних прикладів досягнення успіху у юному віці, то одним із таких кейсів є історія 11-річної режисерки Амелії Конвей зі штату Техас (Conway, A., 2017).

Ще одним показим прикладом і спробою подолати янджизм стало визнання у листопаді 2022 року Вищим судом Нової Зеландії того, що нинішній вік виборців від 18 років суперечить національному Біллю про права, який дає людям право бути вільними від вікової дискримінації, коли вони досягли 16 років. Позов подала правозахисна група Make It 16, мотивуючи його тим, що немає достатніх підстав забороняти 16-річним особам голосувати, адже в такому віці вони вже володіють цілим комплексом прав і обов'язків, можуть керувати автомобілем, працювати повний робочий день і платити податки (Craumer, L., 2022).

У доповідях ООН фахівці зазначають, що янджизм частіше проявляється у політиці (показовим став Brexit), де їхні голоси часто ігнорують та не беруть до уваги.

За нещодавніми статистичними даними причиною 6,3 мільйонів випадків депресії у світі сьогодні є дискримінація за віковим критерієм.

В той же час простежується і зворотня згубна тенденція. Понад 34 % британців віком 50-64 кажуть, що регулярно зазнають дискримінації на робочому місці.

Найбільші порушники – працівники за 30. Майже половина – 48 % учасників масштабного дослідження «Ейджистська Британія» визнали, що вживали на робочому місці дискримінаційну лексику у ставленні до старших за віком колег (Hill, 2020).

В зверхньому ставленні представників молодого покоління до дещо старших членів соціуму сьогодні простежується ряд упереджень:

- упередження послідовності. Молоді люди часто вважають, що старше покоління «вже своє віджили» та мають дати шлях молодим;
- споживацький стереотип передбачає помилкову позицію щодо можливості використання лімітованих (невідновлюваних) ресурсів виключно задля задоволення потреб юнацтва;
- упередження ідентичності. Переважна більшість молодих людей сьогодні вважає, що ті, хто старші від них особи повинні «поводитися відповідно до віку» і не намагатися «вкрасти» ідентичність молодших, наприклад, вживання сленгових слів, стиль одягу, поведінки.

Ще однією проблемою в прояві ейджизму є доступ осіб старшого віку до медичної допомоги. 1989 року у Гонконгу Всесвітня медична асоціація прийняла Декларацію стосовно поганого поводження з людьми похилого віку. Люди похилого віку можуть страждати від моторних і психічних порушень, розладів орієнтації. Тому їм необхідна допомога у здійсненні повсякденної діяльності, що призводить до їх залежності. Така ситуація може призвести й до того, що людей похилого віку їхні сім'ї й суспільство сприйматимуть як клопіт, а тому й догляд за ними буде мінімальним. Необхідність протидіяти цій практиці зобов'язує розглянути проблему такого поводження з літніми людьми (Всесвітня медична асоціація, 1989).

Пандемія COVID-19 продемонструвала практично повсюдну поширеність ейджизму, і вразливість людей поважного віку, в більшості випадків брався до уваги медичними працівниками усього світу як єдиний критерій в контексті Brexit.

Дискримінація за віковим критерієм завдає шкоди і особам літнього віку, і молодим, і 30-річним, від яких очікують і практично вимагають певного рівня життя і ряду досягнень (здобуття вищої освіти, створення сім'ї, певний рівень заробітку, наявність тих чи інших матеріальних благ). Ейджизм сьогодні настільки розповсюджений у медіа, в сфері працевлаштування, у політиці, законах, що ми подекуди не усвідомлюємо в повній мірі його згубний вплив на нашу гідність, ментальне та фізичне здоров'я, спонування до соціальної ізоляції та самотності, погіршення якості життя, передчасної смертності.

Ейджизм в глобалізованому світі набуває рис фактично фашистської ідеології, презюмується обов'язок людини бути молодою, стрункою, успішною, здоровою, заможною, завжди виключно позитивно налаштованою.

Коли люди сприймаються як «люди похилого віку», вони не тільки піддаються зовнішнім стереотипам і дискримінації, але й ставлення до них інтерналізується в несвідомі самостереотипи (Levy, 2009, p. 332–336).

Причин дискримінації за віковим критерієм чимало: недосвіченість молодих спеціалістів, необхідність залучення фінансового та інтелектуального ресурсу для їх освіти та подальшої реалізації; збільшення видатків на лікарняні та відпустки по догляду за дитиною особам середнього та старшого віку; еміграція дорослого працездатного населення, пов'язана в тому числі із неефективною соціальною політикою держави; мінімальна наявність медичного страхування та незначна популярність регулярних чек-апів організму, «сірі» виплати зарплати і бонусів та ін.

Те, як сьогодні ми взаємодіємо із особами середнього та старшого віку, є ілюстрацією нашого власного майбутнє. Наше сьогодні – це завтрашнє майбутнє прийдешніх поколінь. І вже сьогодні нам варто задати собі питання, яким воно буде, елементарним виживанням чи життям, наповненим рядом можливостей і змістом на усіх рівнях, законодавства і політики, культури і освіти, поглиблення зв'язку і взаємодії як молодого, так і старшого поколінь, подолання дискримінації за віковим критерієм, як в контексті ейджизму, так і янджизму.

Висновки. Дискримінація за віковим критерієм у сучасному глобалізованому світі може бути як відкритою, так і прихованою. За результатами проведених соціологічних опитувань вікова дискримінація в Україні посідає перше місце серед усіх можливих форм дискримінації. Схожим шляхом сьогодні рухаються і зарубіжні країни: Франція, Угорщина, Велика Британія.

Показово, що вікова дискримінація стосується не тільки людей старшого віку (ейджизм) (здебільшого проявляється у трудових правовідносинах та сфері охорони здоров'я), яких часто сприймають як слабких і вразливих, тоді як молодих людей вважають безвідповідальними та легковажними (янджизм найчастіше прослідковується в контексті реалізації різноманітних форм волевиявлення).

Причин та прояви дискримінації за віковим критерієм потребують превенції та мінімізації як на законодавчому, правовому, так і на освітньому та культурному рівнях задля добробуту як окремого громадянина так і держави, суспільства і світу загалом.

Бібліографічний список

- Будник, А. Ю., Колоколова, М. О. та Щербань, С. В., 2011. *Трудова дискримінація людей старшого віку*: результати соціологічного дослідження. Харків: ХСІД, с. 55.
- Всесвітня медична асоціація, 1989. Гонконгская декларация относительно плохого обращения с пожилыми людьми. Принята 41-й Всемирной медицинской ассамблеей, Гонконг, сентябрь 1989 г. и отредактирована на 126-м Совещании Совета, Иерусалим, Израиль, май 1990 г. [онлайн]. Доступно: <<https://xn--80aagahqwyibe8an.com/asotsiatsiya-medichna-vsesvitnya/gonkongskaya-deklaratsiya-otnositelno-plohogo--20001.html>>
- DW, 2009. *Опитування: в ЄС розвивається дискримінація за віком* [онлайн]. Доступно: <www.dw-world.de>
- Міжнародна організація праці, 1980. Рекомендація щодо літніх працівників № 162. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089#Text> (Дата звернення 04.05.2021).

- Conway, A., 2017. *Teens experience ageism too* [video]. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=LQ8GCmG-Zqw&t=205s>>
- Craymer, L., 2022. New Zealand court rules voting age of 18 is discriminatory. *Reuters* [online] Available at: <<https://www.reuters.com/world/asia-pacific/new-zealand-court-rules-voting-age-18-is-discriminatory-2022-11-21/>>
- European Commission, 2002. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Report requested by Stockholm European Council: Increasing labour force participation and promoting active ageing. Brussels, COM(2002) 9 final, p.5.
- Hill, A., 2020. Older people widely demonised in UK, ageism report finds. *TheGuardian*[online]. Available at: <<https://www.theguardian.com/society/2020/mar/19/older-people-widely-demonised-uk-ageism-report>>
- Levy, B., 2009. Stereotype Embodiment: A Psychosocial Approach to Aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18, pp. 332–336. Available at: <<https://europepmc.org/backend/ptpmcrender.fcgi?accid=PMC2927354&blobtype=pdf>>
- Randel, J., German, T. and Ewing, D. (eds), 1999. *The ageing and development report: poverty, independence and the world's older people*. London, HelpAge International. p. 9.
- Samorodov, A., 1999. Ageing and labour markets for older workers. *Employment and Training Papers*, 33. Geneva: International Labour Office, p.16.
- United Nations, 2001. *World Population Prospects: The 2000 revision: Highlights*, Draft doc. ESA/P/WP.165, February 2001. New York, United Nations, pp. 14–15.

References

- Budnyk, A. Yu., Kolokolova, M. O. and Shcherbanj, S. V., 2011. *Trudova dyskryminaciya liudey starshogo viky: rezultaty sociologichnogo doslidjennia [Employment discrimination of older people: results of a sociological study]*. Kharkiv: XCID, p. 55 (in Ukrainian).
- Conway, A., 2017. *Teens experience ageism too* [video]. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=LQ8GCmG-Zqw&t=205s>>
- Craymer, L., 2022. New Zealand court rules voting age of 18 is discriminatory. *Reuters* [online] Available at: <<https://www.reuters.com/world/asia-pacific/new-zealand-court-rules-voting-age-18-is-discriminatory-2022-11-21/>>
- DW, 2009. *Opytuvannia: v ES rozvyvajetsia dyskryminacija za vikom [Survey: age discrimination is developing in the EU]* [online]. Available at: <<https://www.dw-world.de>> (in Ukrainian).
- European Commission, 2002. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Report requested by Stockholm European Council: Increasing labour force participation and promoting active ageing. Brussels, COM(2002) 9 final, p.5.
- Hill, A., 2020. Older people widely demonised in UK, ageism report finds. *The Guardian* [online]. Available at: <<https://www.theguardian.com/society/2020/mar/19/older-people-widely-demonised-uk-ageism-report>>
- Levy, B., 2009. Stereotype Embodiment: A Psychosocial Approach to Aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18, pp. 332–336. Available at: <<https://europepmc.org/backend/ptpmcrender.fcgi?accid=PMC2927354&blobtype=pdf>>

- Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi, 1980.Rekomendatsiia shchodo litnikh pratsivnykiv № 162 [Recommendation regarding older workers No. 162]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089#Text (04.05.2021) (in Ukrainian).
- Randel, J., German, T. and Ewing, D. (eds), 1999. *The ageing and development report: poverty, independence and the world's older people*. London, HelpAge International. p. 9.
- Samorodov, A., 1999. Ageing and labour markets for older workers. *Employment and Training Papers*, 33. Geneva: International Labour Office, p.16.
- United Nations, 2001. *World Population Prospects: The 2000 revision: Highlights*, Draft doc. ESA/P/WP.165, February 2001. New York, United Nations, pp. 14–15.
- Vsesvitnia medychna asotsiatsiia, 1989. Gonkongskaia deklaraciya otноситel'no plohogo obrashcheniya s pozhilymi lyud'mi [Hong Kong Declaration on the Mistreatment of the Elderly]. Prinyata 41-j Vsemirnoj medicinskoj assambleej, Gonkong, sentyabr' 1989 g. i otredaktirovana na 126-m Soveshchanii Soveta, Ierusalim, Izrail', maj 1990 g. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 23.12.2022

Shchyrbaba M.

AGE DISCRIMINATION: AGEISM AND YOUNGISM – A CHALLENGE FOR A GLOBALIZED WORLD, AN ISSUE OF REGULATION

The article is devoted to the problems of age discrimination criteria. Based on the latest demographic forecasts of the UN, emphasis is placed on the need to level ageism.

The insignificance of the perception of the negative consequences of discrimination against a person based on the age criterion has been proven. The spheres of manifestation of ageism and youngism in the modern world, the causes of discrimination based on age criteria in the national socio-legal field have been explored.

The problem of age discrimination has a complex character, ageism is rare for reasons only of old age, more often it is based on multiple factors of social, economic, gender, labor aspects.

Based on the analysis of the practice of implementing the criteria of age discrimination, the author came to the conclusion that access ageism is most often manifested in the context of access of patients to medical care and life-saving therapy (the COVID-19 pandemic), while youngism mostly takes place in politics (Brexit), where their voices are often ignored and disregarded.

The measures of responsibility for the implementation of a discriminatory approach based on the age criterion and judicial practice in national legislation consider to plaintiffs have been singled out and analyzed.

Positive shifts in the perception of each, both young and middle-aged and elderly, are represented on the example of Ukraine, Great Britain, United States of America and New Zealand.

Key words: *age discrimination, globalization, ageism, youngism, UN, WHO, Ukraine.*